"TO'NYUQUQ "BITIGINING TARBIYAVIY AHAMIYAT

Axmedova Manzura Rahmatovna
Amaliy fanlar universiteti "O'zbek tili va adabiyoti"
kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Turk xalqi o‘zining xoni bilan bo‘lmay, Tabg‘ach xoqonligiga qo‘shildi, xonlik bo‘ldi. O‘z xonini qo‘yib, yana Tabg‘ach xoqonligiga qo‘shildi. Tangri shunday degan ekan: Xon berdim. Xoningni qo‘yib taslim bo‘lding. Tabg‘achga taslim bo‘lgani uchun tangri “O‘l”, degan, shekilli, turk xalqi o‘ldi, yo‘q bo‘ldi, tugadi. Turk xalqi yerida birorta ham urug‘ qolmadi. Ichkari-yu tashqarida qolgani to‘planib yetti yuzta bo‘ldi, ikki qismi otliq, bir qismi yayov edi.
Kalit so‘zlar: Eltarish xoqon va dono To‘nyuquq muvaffaqiyat qozongani uchun Qapag‘an xoqon, Turk sir xalqi yurgan bu davlat yashab turibdi. Turk Bilga xoqon Turk sir xalqini tarbiyat qilib turibdi..

Yetti yuz kishini uyushtiradigan boshlig‘i shad edi. Unvon ol, dedi. Unvon oladigan men edim Bilga To‘nyuquq. Xoqonni ham qo‘lga olayin, dedim, so‘ngra o‘yladim: oriq va semiz buqani (birov) tezagidan bilsa, birov semiz buqani oriq buqadan ajrata olmas emish. Shundan so‘ng Tangri bilim bergani uchun faqat o‘zim xoqonni qo‘lga oldim. Dono To‘nyuquq bo‘yla bag‘a tarxon eltarish xoqon birga bo‘lib, janubda Tabg‘achni, Sharqda (Sharqiy) Xitoyni, Shimolda o‘g‘uzni ko‘plab o‘ldirdi. Allomasi, chovushi men o‘zimgina edim, Chug‘ay kuzni (tog‘ning quyosh tushmaydigan tomonini) va Qoraqumni manzil qilib olgan edik. U yerda kiyik, quyon yeb turar edik.

Xalqning tomog‘i to‘q edi. Dushmanimiz atrofga qanotini yetkazdi. Biz shay edik. Shunday turar (yashar) erk ahli. O‘g‘uzdan o‘shanda kuzatuvchi keldi. Kuzatuvchining gaplari shunday: “To‘quz o‘g‘uz xalqi ustiga bir xoqon hukmron. U Tabg‘achga Kuni Sangunni yuboribdi. Xitoyga To‘ngra Semni yuboribdi. Ularga shunday gap yuboribdi: “Turk xalqi yurgan emish. Xoqoni bahodir ekan, maslahatchisi alloma ekan. O‘sha ikki kishi bor bo‘lsa, seni Tabg‘achni o‘ldirajak ekan, deyman. Shimolda Xitoyni o‘ldirajak, u meni, o‘g‘uzni ham o‘ldirajak, deyman. Tabg‘ach, sen o‘ngdan, hujum qil! Xitoy, oldidan hujum qil! Men chapdan hujum qilay. Turk sir xalqi yerida boshqa ega yurmasin. eplasak o‘sha egani yo‘q qilaylik, deyman”. Bu gapni eshitib, tunlar uyqum kelmadi. Kunduz o‘tirgim kelmadi. Undan so‘ng xoqonimga iltimos qildim: Tabg‘ach, O‘g‘uz, Xitoy bu uchovi hujum qilsa, qamalda qolajakmiz. Unda vujudining ichi-tashini, mol-u jonini topshirgan kishiday bo‘lamiz. Yupqa yig‘in (to‘da) tor-mor qilishga oson emish, ingichka yig‘in uzishga oson emish.

Yupqa qalin bo‘lsa, tor-mor qiladigan bahodir emish. Ingichka yo‘g‘on bo‘lsa, uzadigan bahodir emish. Sharqda Xitoydan, janubda Tabg‘achdan, g‘arbda Qurdandan, shimolda O‘g‘uzdan himoyalanish uchun ikkiuch ming lashkarimiz bor. Bundan boshqa keladiganimiz yo‘q. Shunday (hujum boshlaylik) deb iltimos qildim. Xoqonim men dono To‘nyuquqning arzini eshitdi. Ko‘nglingga qarab yo‘l tut, dedi. Ko‘k o‘ng (daryosi)ni yuqorilab, O‘tukan (tog‘ining) yish (yon bag‘ri)ga tomon yo‘l oldim. Inigak ko‘li bo‘yiga To‘g‘la (daryosi) tomonidan O‘g‘uz keldi. Ularning lashkari uch ming ekan, biz ikki ming edik. Urushdik, tangri yorlaqadi, qochirdik, daryoga tushdi. Qochganlar yo‘lda yana o‘ldi. Shundan keyin O‘g‘uz ko‘plab taslim bo‘lib keldi. Men o‘zim turk xalqini O‘tukan yeriga (boshlab) keltirdim. Bilga To‘nyuquq O‘tukan yeriga qo‘nibdi deb eshitib, janubdagi, shimoldagi xalq keldi. Biz ikki ming edik, ikki qo‘shin bo‘ldi. Turk xalqi yer yuziga o‘rnashgandan beri, Turk xoqoni taxtga o‘rnashgandan beri Shantung shahriga, dengiz, daryoga yetmagan edi. Xoqonimga arz qilib, (u tomonga) lashkar tortdim.

Tunyuquq: Oltin yishni oshib keldik, Irtish daryosini kechib keldik. Jangchilarning kelgani qahramon, deganlar. Dushman sezmay qoldi. Tangri Umay muqaddas yersuv (Vatanni) dushmanni bosib (olish yo‘li bilan) bergan ko‘rinadi. Nega chekinamiz, dushmanni ko‘p, o‘zimizni oz deb nega qo‘rqamiz. Qani, bosaylik, hujum qilaylik, dedim. Hujum qildik, dushmanni tor-mor qildik. Ikkinchi

kun keldi. Urushdik. Ularning qo‘shini biznikidan ikki qanot yarmicha ortiq edi. Tangri yorlaqagani uchun dushman ko‘p deb biz qo‘rqmadik, jang qildik. Tardush shadi ham O‘n o‘q xoqoni tomonida ishtirok qildi. Ularni ham tor-mor qildik, xoqoni, yabg‘usi (bu ham harbiy unvon), shadi (ham) o‘sha yerda o‘ldirildi. elliktacha yigitni tutdik va o‘sha kechasiyoq har birini o‘z xalqiga jo‘natdik. U gapni eshitib o‘n o‘q beklari, xalqi, hammasi bizga bosh egib keldi. Kelgan beklar, xalqdan ajrab, ozgina xalq qochgan edi. Biz lashkar tortdik, ularni quvdik. Inju o‘g‘uzni kechib Tinsi o‘g‘li ketadigan Bangligak tog‘ini oshib o‘tib, Temir darvozagacha quvib bordik. O‘sha yerdan qaytardik. Inal xoqonga arab va tuxor (arablarning ittifoqdoshi) hujum qildi. O‘shanda dubulg‘a kiygan so‘g‘doq xalqi hammasi keldi. O‘sha kuni hujum qildi. Turk xalqi Temir darvozaga Tinsi o‘g‘li yotadigan tog‘ga yetdi, egasi yo‘q ekan. U yerga men, dono To‘nyuquq, yetkazib borganim uchun sariq oltin, oq kumush, qizjuvon, egri tuya, ipak hadsiz keltirdilar. eltarish xoqon dono maslahatchisi qahramon bo‘lgani uchun Tabg‘achga qarshi o‘n yetti marta urush qildi. Qitanilarga qarshi yetti marta urush qildi. O‘g‘uzga qarshi besh marta urush qildi. O‘shanda maslahatchi ham, urushuvchi ham men o‘zim edim. eltarish xoqonga, Turk Bo‘gu xoqonga, Turk Bilga xoqonga xizmat qildim, tun uxlamay, kunduz o‘tirmay, qizil qonimni tugatib, qaro terim yugurtib, mehnatni, kuchni berdim. Men o‘zim uzoqlarga bosqin uyushtirib turdim. Qo‘ng‘ir qo‘y, oq otni katta qildim. Bosib olishga urinadigan dushmanni poymol qilar edim. Xoqonim bilan lashkarlar tortdik, tangri yorlaqasin! Bu turk xalqiga qurolli dushmanni keltirmadim, yalovli otni yugurtirmadim. eltarish xoqon muvaffaqiyat qozonmasa, unga qo‘shilib men o‘zim muvaffaqiyat qozonmasam, davlat ham, xalq ham yo‘q bo‘ladigan edi. Xoqonim muvaffaqiyat qozongani uchun, men o‘zim muvaffaqiyat qozonganim uchun davlat ham davlat bo‘ldi, xalq ham xalq bo‘ldi, o‘zim chol bo‘ldim, ulg‘aydim. Turk Bilga xoqon davlatida bu bitikni yozdirdim, men Bilga To‘nyuquq. eltarish xoqon muvaffaqiyat qozonmasa edi, u bo‘lmasa edi, men o‘zim dono To‘nyuquq, muvaffaqiyat qozonmasam edi, men bo‘lmasam edi, Qapag‘an xoqon boshliq Turk sir xalqi yerida urug‘ ham, xalq ham, kishi ham bo‘lmas edi, turk xalqi yeriga xo‘jayin ham bo‘lmas edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Mamarasul Jumaboyev. Bolalar adabiyoti (darslik-majmua). Toshkent, “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.
2. Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi. Ona tili (1-11-sinf). O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi.
3. D.B.Axmedova, M.A.Shodiyeva. Boshlang‘ich ta’limda didaktik asarlar ustida ishlashning metodologik asoslari. Pedagogik ta’lim: Xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar ilmiy-amaliy konferensiyasi. Buxoro, 2022.
4. Amonov U. S. O ‘qish darslarida maqol janridan foydalanish usullari va ahamiyati: DOI: 10.53885/edinres. 2021.53. 34.124 US
5. O.R.Avezov. Ekstrennaya psixologicheskaya pomosh v ekstremalnix situatsiyax. Vestnik integrativnoy psixologii 4 (No. 21), 34-37.
6. Nigora Adizova Baxtiyorovna. 3-4-sinf ona tili darslarida qo‘llanadigan tayanch kompetensiyalar. Journal of Advanced Research and Stability. Volume: 02 Issue: 01 | 2022
7. Rakhmonovich, Adizov Bakhtiyor, and Nodira Adizova Bakhtiyorovna. "linguistic classification of toponyms of bukhara district." Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL) 2.09 (2021): 1-